

## АНАЛІЗ СУТНІСНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА. «ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ» ТЕРМІНУ «РЕКВІЗИЦІЯ»

### THE ANALYSIS OF TERMINOLOGICALLY COMPLIANT REGULATIONS OF THE FORCED ALIENATION OF PROPERTY. “DE-SOVIETIZATION” OF THE TERM “REQUISITION”

Семиног С.В., к.ю.н.,  
науковий співробітник

Науково-дослідний інститут Приватного права і підприємництва  
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Статтю присвячено дослідженню проблеми сутнісно-термінологічних положень та неузгодженості понятійного апарату у відносинах примусового відчуження майна. Конституцією України закріплено термін «примусове відчуження об'єктів права приватної власності», «реквізиція» – на рівні ЦК України, «примусове відчуження майна», «примусове вилучення майна» – юридичні терміни, які вживаються у спеціальних законах України.

Сутність термінологічних положень примусового відчуження майна вивчено через призму історично-правового, порівняльно-правового, формально-логічного методів, завдяки яким встановлено незмінність як термінологічного застосування так і змісту «реквізиції» на рівні чинного ЦК України та Закону СРСР «Про власність у СРСР». У цьому зв'язку визначено, що термін «реквізиція» відображає природу радянського законодавства, ідеологію «радянської».

У результаті проведення детального дослідження нормативних актів та доктрини цивільного права, встановлено, що змістовне наповнення закріпленого у ЦК України терміну «реквізиція» при його тлумаченні у правозастосовному контексті відображає зміст «примусового відчуження майна», оскільки в термін «реквізиція» вже закладено «ядро» примусового відчуження майна.

Безперечно, ЦК України, який оперує терміном «реквізиція», як основний акт цивільного законодавства, виступає «вихідною лексико-семантичною базою» для інших актів, у зв'язку з цим термінологія таких актів має узгоджуватись із термінологією ЦК України. Проте, останнім часом поняття термінологічної норми суттєво розширюється, збагачується та модернізується як найважливіша складова наукового та законодавчого процесу.

«Радянське походження» терміну «реквізиція» не відповідає сучасним вимогам та нормам, що призводить до необхідності законодавчих змін, зокрема, щодо назви статті 353 ЦК України та викладення її першої та другої частини відповідно до норм сучасної термінології національного законодавства та закріплення офіційного, кодифікованого юридичного терміну «примусове відчуження майна», як такого, що суттєвіше відображатиме зміст диспозиції цієї однойменної статті.

**Ключові слова:** загрози суспільному благополуччю, примусове відчуження майна, примусове вилучення майна, примусове відчуження об'єктів права приватної власності, реквізиція, «деерадьянізація», надзвичайні обставини, надзвичайний стан, воєнний стан.

The article is dedicated to the research of the issue regarding inconsistency of the conceptual apparatus in the context of the forced alienation of property. The notion “forced alienation of the objects of the right to private property”, “requisition” was consolidated by The Constitution of Ukraine on the level of Civil Code of Ukraine, “forced alienation of property”, “coercive expropriation of property” – are the legal terms, which are used in the special Ukrainian laws.

The essence of the terminological notions of forced alienation of property is researched in the light of historical and legal, comparatively-legal, formal-logical methods, thanks to which the immutability of the terminological usage and the content of “requisition” was established on the level of current Civil Code of Ukraine and law of USSR “About property in USSR”. In accordance with it the notion “requisition” is reflecting the essence of the Soviet legislation, the “requisition” ideology.

As a result of conduction of thorough investigation of the statutory acts and the civil right doctrine, is established that the content of the fixed term “requisition” in the Civil Code of Ukraine through its rendering in the law enforcement context is showing the nature of “forced alienation of property”, since the notion “requisition” has already the “kernel” of forced alienation of property.

It goes without saying, that the Civil Code of Ukraine, that operates the term “requisition”, as a basic fact of civil legislation, is acting as “the source of lexical-semantic base” for another acts, and connecting to this, the terminology of these acts must be agreed with the Civil Code of Ukraine terminology. However, in the light of current events, the understanding of terminological norm is increasing significantly, being enriched and modernized as the main part of scientific and legislative process.

“Soviet origin” of the notion “requisition” does not coincide with the modern demands and norms that leads to the necessity of legislative changes, in particular, regarding the name of the article 353 of the Civil Code of Ukraine and the first and the second part rendition in accordance with the norms of modern terminology of national legislation and the consolidation of official, codified term “forced alienation of property”, as it is, that is going to represent it more thoroughly as the disposition of the aforementioned article.

**Key words:** common welfare threats, forced alienation of property, forced removal, forced alienation of ownership objects, requisition, de-sovietization, state of emergency, state of war.

**Постановка проблеми.** Аналіз нормативних актів національного законодавства та наукових досліджень свідчить, що у відносинах примусового відчуження майна застосовуються такі юридичні терміни як: «примусове відчуження об'єктів права приватної власності», яке закріплено Конституцією України, «реквізиція» – на рівні ЦК України, «примусове відчуження майна», «примусове вилучення майна», якими оперують спеціальні закони України.

Дослідження вказаних юридичних термінів свідчить про незмінність термінологічного застосування і сутності поняття «реквізиція» на рівні чинного ЦК України та Закону СРСР «Про власність у СРСР». Реквізиція має витоки з часів комуністичної ідеології, яка була спрямо-

вана на здійснення політики тоталітарного режиму шляхом «революційного перетворення» приватної власності у власність держави.

Адже сьогодні Україна йде демократичним шляхом, прагнучи розвивати та зміцнювати демократичну правову державу. У цьому зв'язку вважаємо, що першочерговим завданням є позбавлення «радянської спадщини» у національному законодавстві як одного з шляхів євроінтеграційного процесу.

Вивчення проблеми неузгодженості понятійного апарату відносин примусового відчуження майна між Конституцією України, Цивільним Кодексом України та спеціальними законами, а також питання «деерадьянізації» терміну «реквізиція» ще не було предметом дослідження науковців.

У цьому зв'язку, у статті зосереджено увагу на спільних та відмінних позначеннях термінологічних положень примусового відчуження майна у вказаних нормативних актах та їх сутнісного співвідношення.

Наведеним обумовлена **мета статті**, яка полягає в аналізі сутнісно – термінологічних положень у відносинах примусового відчуження майна та формулюванні пропозиції щодо закріплення у національному законодавстві юридичного терміну «примусове відчуження майна» як цілком офіційну, узаконену назву однойменного правового поняття, забезпечення його правильного розуміння і практичного використання, а також доведення доцільності щодо позбавлення «радянської спадщини» у назві ст. 353 «Реквізиція» ЦК України та її сутнісного визначення.

Для досягнення мети даної статті застосовано **методи** наукового пізнання. На емпіричному рівні використані методи аналізу і порівняння. Сутність термінологічних положень примусового відчуження майна вивчено через призму історично-правового, порівняльно-правового, формально-логічного методів. Теоретичне пізнання відображає істотні зв'язки і закономірності у відносинах примусового відчуження майна, що вивчені у результаті емпіричних даних. Основним завданням теоретичного пізнання у даній роботі є винаходження об'єктивної істини у формулюванні примусового відчуження майна.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У юридичній літературі більше приділено уваги дослідженням публічно-правових аспектів реквізиції та її, як однієї з підстав припинення права власності. Прикладом тому є праці О. Дзери, А. Іванова, А. Наконечного, О. Клименку.

**Виклад основного матеріалу.** Конституцією України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Разом з тим, за змістом норм Конституції, в Україні може бути застосоване *примусове відчуження об'єктів права приватної власності* як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише *в умовах воєнного чи надзвичайного стану*. [1, п. 5 ст. 41].

Отже, Конституція України, як головне джерело національної правової системи, визначає примусове відчуження терміном *«примусове відчуження об'єктів права приватної власності»*. Порівняно з об'єктами цивільних прав, закріплених ст. 177 ЦК України, об'єкти права власності є вужчим поняттям, оскільки ним не охоплюються дії, результати робіт, послуг та інші нематеріальні блага. Об'єктом права власності є майно (окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки). Отже, термін *«примусове відчуження об'єктів права приватної власності»* тотожний *«примусовому відчуження майна»*.

Загальний законодавчий підхід щодо визначення примусового відчуження майна закріплений терміном «реквізиція» у ст.353 Цивільного кодексу України, який є основним актом цивільного законодавства.

Розглядаючи походження та правове регулювання «реквізиції», слід зазначити, що хоча слово походить від «пінзньолатинської — вимога, дослідження» та його зміст закріплено міжнародними конвенціями про «закони та звичаї війни», зокрема, IV Гаазькою Конвенцією «Про закони і звичаї війни на суходолі» від 18 жовтня 1907, Женевською Конвенцією «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року, у національному законодавстві «реквізиції» має витоки з радянських часів після Жовтневої революції 1917 року у вигляді експропріації та конфіскації майна, а згодом, коли було впроваджено зведеним законом «Про реквізицію та конфіскацію майна» від 28 березня 1927 року.

На формування понятійного апарату мають вплив конкретні суспільно – історичні умови, зокрема, під час утворення терміну «реквізиція» наклали свій відбиток зміни суспільно-державного устрою, співвідношення класових сил, політична ситуація комуністичного минулого.

У 1990 році напередодні припинення існування Радянського Союзу поняття «реквізиції» було закріплено Законом СРСР «Про власність у СРСР» – у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій та за інших обставин, що мають надзвичайний характер, майно в інтересах суспільства за рішенням органів державної влади може бути вилучено у власника в порядку і на умовах, встановлених законодавчими актами Союзу РСР, союзних і автономних республік, з виплатою йому вартості майна (реквізиція) [2, п.2. ч. 2 ст. 33].

Таким чином, порівнюючи у правовому контексті загальний підхід до змістовного визначення «реквізиції» на рівні Закону СРСР «Про власність у СРСР» та чинного ЦК України, слід зазначити, що за основними ознаками, позначенням терміну дана норми збережена і у ЦК України.

Стаття 353( Реквізиція) ЦК України визначає, що у разі стихійного лиха, аварій, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція).

В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути *примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості* [3, ч. 1, 2 ст. 353]. Диспозиція цієї норми має відсильний характер, оскільки деталізація положень, закріплених ЦК, зокрема, порядок проведення примусового відчуження майна (реквізиції) визначено спеціальними нормативними актами.

До спеціальних законів України, які конкретизують процедуру та механізм здійснення примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану належать: «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон № 4765), «Про правовий режим воєнного стану», Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану».

Нормами Закону № 4765 чітко розмежовано, що термін «примусове відчуження» використовується відповідно до відносин з питань позбавлення права власності на індивідуально визначене майно фізичних осіб, а термін «примусове вилучення» застосовується до державних підприємств, державних господарських об'єднань у разі позбавлення їх права господарського відання.

Аналізуючи положення вищевказаних спеціальних законів, слід зазначити, що вони оперують термінами *«примусове відчуження майна»* або *«примусове вилучення»* та *взагалі не застосовують термін «реквізиція»*.

Отже, термінологічні позначення у відносинах примусового відчуження майна включають як сталий підхід «радянського походження» щодо терміну «реквізиція», так і альтернативні номінації сучасного українського законодавства *«примусове відчуження»*, *«примусове вилучення»* та *взагалі не застосовують термін «реквізиція»*. Неузгодженість термінологічної бази сучасного законодавства в цілому та на галузевому і міжгалузевому рівнях призводить до нечіткості, незрозумілості та неоднозначності у застосуванні та тлумаченні законодавчих приписів. Якщо у законодавчому акті термін офіційно визначений – він вважається кодифікованим, є нормою для використання в усіх подальших законодавчих і підзаконних актах.

Жвавіми є дискусії вчених щодо співвідношення «реквізиції» та «примусового відчуження майна». Проаналізувавши підходи науковців, слід констатувати, що одноставного наукового визначення цих понять доктринальною юридичною наукою не надається. Так, О. Клименко кваліфікує реквізицію «як комплексний правовий інститут» [4]. А. Наконечний визначає реквізицію «як один із підвидів примусового відчуження» [5]. Більшість вчених визначають «реквізицію», як «спосіб примусового відчуження майна».

Для досягнення мети цієї статті необхідно звернутися до визначень законами положень щодо умов, кваліфікаційних ознак у відносинах примусового відчуження майна з урахуванням судової практики тлумачення цих норм.

**Умовами щодо здійснення заходів з реквізиції** за змістом ЦК України є *надзвичайні обставини*, зокрема стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії [3, ч. 1 ст. 353].

Разом з тим, в українському законодавстві не закріплено юридичний термін «надзвичайні обставини», натомість положеннями Кодексу цивільного захисту України визначено поняття «надзвичайної ситуації» як обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблених і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [6, п.24 ст.2].

*Надзвичайний стан* визначається положеннями Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військово-командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7, ст.1].

Підсумовуючи окреслену проблематику, зазначаємо, що «надзвичайна ситуація» визначається як стан порушення нормальних умов життя і діяльності людей на території чи об'єкті внаслідок аварії, катастрофи, стихійного лиха тощо, а «надзвичайний стан» передбачає особливий порядок правового регулювання суспільних відносин внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру шляхом вжиття відповідних способів, методів та механізмів із застосуванням обмежень, заборон та заходів державного примусу.

Отже, говорячи про зміст та співвідношення «надзвичайних ситуацій» та «надзвичайного стану», доходимо висновку, що термін «надзвичайного стану» значно ширше, містить у собі властивості «надзвичайних ситуацій» та «надзвичайних обставин».

Таким чином, диспозиція ч. 1 ст.353 ЦК України відображає умови щодо здійснення реквізиції виключно

в межах «надзвичайних ситуацій» («надзвичайних обставин»: стихійні лиха, епізоотії тощо), які співвідносяться з цивільним захистом населення.

По-друге, **метою реквізиції** є суспільна необхідність [3, ч. 1 ст. 353], що полягає у забезпеченні загальнодержавних інтересів або інтересів територіальної громади [8, ч. 5 ст. 1].

У цьому зв'язку заслуговує підтримки сформована судовою практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо тлумачення примусового відчуження майна – позбавлення власності може бути виправдане лише в тому випадку, якщо наявно, *inter alia*, що воно здійснене «у інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом» [9].

По-третє, заходи з примусового відчуження майна (реквізиції) вчиняються **в адміністративному порядку згідно з конкретно прийнятим рішенням** відповідних органів влади. У випадках надзвичайних ситуацій – це органи, які кореспондуються з цивільним захистом населення безпосередньо в межах «надзвичайних ситуацій» зокрема, *Рада національної безпеки і оборони України; Кабінет Міністрів України; Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій; районні державні адміністрації, сільські, селищні, міські територіальні громади; районні і місцеві комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій*.

Примусове відчуження індивідуального майна фізичних осіб в умовах воєнного стану відбувається виключно на підставі рішення військового командування за одержанням з обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською (військовою) державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

По – четверте, **відшкодування вартості позбавленого майна**. В процесі примусового відчуження майна (реквізиції) відбуваються обмеження конституційних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб. При цьому, гарантією інтересів власника є його *право на відшкодування вартості позбавленого майна*. Реквізиція розглядається законодавцем як правомірний дія органів державної влади за «умови попереднього і повного відшкодування вартості майна». Примусове ж відчуження індивідуального майна в умовах правового режиму воєнного стану передбачає *відшкодування вартості з подальшою компенсацією*.

По – п'яте, за змістом ЦК України реквізиція та примусове відчуження земельних ділянок приватної власності, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності є законно визначеними **підставами припинення права власності власника на індивідуальне майно** поза його волею внаслідок волевиявлення інших суб'єктів права **та виникнення права власності на відчужене майно у держави** [3].

Виходячи з детального дослідження національних нормативних актів, доходимо висновку, що у **сучасному розумінні реквізиція** – це примусове позбавлення майна власника з метою усунення суспільної небезпеки, що вчиняється уповноваженими особами за рішенням відповідних органів в порядку, встановленому спеціальним законодавством, у разі настання надзвичайних ситуацій, зокрема стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та обов'язково за умови попереднього і повного відшкодування його вартості. Реквізиція тягне за собою припинення права власності поза волею власника, яке відбувається внаслідок волевиявлення таких суб'єктів права як органи державної влади.

Отже, у сутнісному вимірі **основні кваліфікаційні ознаки «реквізиції» тотожні «примусовому відчуженню майна, до яких належать:**

- *виятковість умов* щодо здійснення таких заходів, які мають на меті суспільну необхідність;

- законодавчі підстави, що мають вираження у формі правозастосовних актів, які видані компетентними суб'єктами та, які регулюють вказані відносини;

- суб'єктний склад органів влади, які мають публічну компетенцію та повноваження на вчинення таких дій;

- гарантії щодо компенсації вартості відчуженого індивідуального майна;

- припинення права власності власника на індивідуальне майно поза його волею внаслідок волевиявлення інших суб'єктів права;

- виникнення права власності на відчужене майно у держави.

Беручи за основу норми чинного законодавства, отримані узагальнення, визначаємо, що у **широкому розумінні примусове відчуження майна** представляє складний механізм правового регулювання суспільно-правових відносин, який ґрунтується на засадах публічного та приватного права. У цьому зв'язку *правовідносини публічно – правового характеру* визначають процес утворення державою правових зв'язків між суб'єктами права шляхом прийняття законодавчих актів, норми яких реалізуються через публічні дії конкретними представниками державної влади в межах встановлених повноважень, нормативно закріпленої компетенції і сфери владного впливу. А *особливості принципу приватного права* визначають цивільно-правові відносини, що становлять суб'єктивне право особи вимагати дотримання належної поведінки від інших суб'єктів у процесі здійснення примусового відчуження майна та поновлення свого порушеного права щодо захисту права власності.

У **вужькому розумінні «примусове відчуження майна»** можна визначити як право держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану шляхом державного примусу відчужувати або вилучати індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності фізичних та юридичних осіб, у власність держави, як виняток з метою суспільної необхідності, на умовах компенсації вартості такого майна, у порядку, встановленому чинним законодавством України.

**Висновок.** Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що, змістовне наповнення закріпленого у ЦК України терміну «реквізиція» при його тлумаченні у правозастосовному контексті відображає зміст «примусового відчуження майна», оскільки в термін «реквізиція» вже закладено «ядро» примусового відчуження майна.

Застосовуючи термін «реквізиція» у ч.1 ст.353 ЦК України, законодавець закріпив його як орієнтований на галузеву визначеність, яка більш кореспондується з цивільним захистом населення безпосередньо в межах «надзвичайних обставин» (стихійні лиха, епізоотії тощо).

В той же час, в процесі аналізу нормативних актів України доведено, що ними не використовується юридичний термін «надзвичайні обставини». Натомість

закріплено термін «надзвичайного стану», який значно ширше та охоплює не тільки властивості «надзвичайних обставин» та «надзвичайних ситуацій» техногенного або природного характеру (стихійні лиха, епізоотії тощо), а й визначає спробу захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу та характеризується як особливий правовий режим.

Отже, на нашу думку, у формулюванні цього термінологічного визначення логічно було б здійснити поділ виключно за критеріями «воєнного» та «надзвичайного стану».

Як вже зазначалося у статті, положеннями Конституції та спеціальних законів України взагалі не застосовується термін «реквізиція», яким оперує ЦК України, та зміст якого залишився рівні Закону СРСР «Про власність у СРСР». При цьому, на нашу думку, термін «реквізиція» є не тільки відображенням часів комуністичної ідеології тоталітарного режиму за своїми ознаками, а й має «радянську» форму вираження, яка належить до термінологічної лексики, що вийшла з «активного вжитку» українського суспільства та потребує процесу «деархивізації».

Звісно, ЦК України є базисом для інших актів, у зв'язку з цим термінологія таких актів має узгоджуватись із термінологією ЦК України.

Проте, останнім часом термінологічні норми оновлюються, модернізуються. Прагнучи демократичного розвитку, законотворці передусім мають знаходити форми співіснування, безпечливо позбавляючись системи заборон і обмежень щодо «усталеного термінофонду», «радянської спадщини» у національному законодавстві.

Радянська природа терміну «реквізиція» не відповідає сучасним вимогам, що призводить до необхідності законодавчих змін, зокрема, щодо назви статті 353 ЦК України та викладення її першої та другої частини відповідно до норм сучасної термінології національного законодавства задля закріплення офіційного, кодифікованого юридичного терміну «примусове відчуження майна», як такого, що суттєвіше відображатиме зміст диспозиції цієї однойменної статті.

На підставі викладеного, пропонуємо об'єднати ч.1 та 2 ст.353, виклавши у наступній редакції: *Примусове відчуження майна – це право держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану шляхом державного примусу відчужувати або вилучати індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності фізичних та юридичних осіб, у власність держави з метою суспільної необхідності, на умовах компенсації вартості такого майна, у порядку, встановленому чинним законодавством України.*

В ході проведеного аналізу позначилася ще одна науково-практична проблема, пов'язана з публічно – правовими аспектами сутнісно-термінологічних положень у відносинах примусового відчуження майна та проєкції його розвитку з погляду конституційного права. Отже, таке дослідження потребує подальшого вивчення авторкою.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
2. Про власність у СРСР : Закон СРСР від 06.03.1990 р. № 1305-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1305400-90#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
3. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/sp:nav7:font2#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
4. Клименко О. Правова природа та розвиток інституту реквізиції в праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Юридичні науки*. 2012. Вип. 9 С. 56-60.
5. Наконечний А. Б. Основні поняття та категорії інституту примусового відчуження. *Журнал Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Вип.71. С.312-319.
6. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
7. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
8. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
9. Іванова проти України. Рішення ЄСПЛ від 13 вересня 2005 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_136#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136#Text) (дата звернення: 16.10.2022).